

Капітальні інвестиції як об'єкт фінансового контролінгу

(Представлено: д.е.н., проф. Петрук О.М.)

Стаття присвячена капітальним інвестиціям як об'єкту фінансового контролінгу. Метою статті є оцінка теоретичних підходів до визначення капітальних інвестицій, аналіз динаміки показників капітального інвестування в країні як передумови для виявлення впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища на інвестиційну активність підприємств та обґрунтування необхідності впровадження інструментарію фінансового контролінгу суб'єктами господарювання. Визначено, що розгляд капітальних інвестицій як об'єкта фінансового контролінгу сучасними вченими розглядається фрагментарно, водночас достатньо поширеним є вивчення інвестицій у межах контролінгу всієї інвестиційної діяльності підприємств. Виокремлено специфічні ознаки капітальних інвестицій як об'єкта фінансового контролінгу, а саме: 1) капітальні інвестиції є вкладенням капіталу із заздалегідь визначеною метою – його збільшенням; 2) капітальні інвестиції є довгостроковим вкладенням капіталу; 3) капітальні інвестиції мають різні форми, види та джерела фінансування; 4) здійснення ефективних капітальних інвестицій на підприємстві є ознакою його довгострокової фінансової стійкості; 5) достатність та ефективність здійснення капітальних інвестицій визначає інвестиційну активність окремих підприємств та держави. Обґрунтовано, що значущість дослідження капітальних інвестицій як об'єкта фінансового контролінгу обумовлена важливістю їх для забезпечення довгострокової фінансової стійкості суб'єктів господарювання (на мікрорівні) та забезпеченням нормального відтворювального процесу основного капіталу країни (на макрорівні). Водночас розвиток ринкових відносин обумовлює трансформацію наукових підходів, їх сутності, форми, методів та принципів здійснення капітальних інвестицій, що визначає потребу в інноваційних управлінських технологіях, якою є система фінансового контролінгу. Проведений фінансовий аналіз за сукупністю показників (суми капітальних інвестицій у матеріальні активи у розрізі їх видів; основних видів господарської діяльності, індексів капітальних інвестицій за видами діяльності, впливу суми капітальних інвестицій на обсяг ВВП) дозволив виявити вплив факторів зовнішнього (політичні, економічні, соціальні, науково-технологічні) та внутрішнього (виробничо-технічні, фінансові, організаційно-управлінські) середовища на інвестиційну активність суб'єктів господарювання. Усвідомлення негативного впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища протягом останніх років на інвестиційну активність підприємств вимагає пошуку нових адаптивних управлінських технологій, спрямованих на відновлення рівня інвестиційної активності, зокрема за допомогою інструментарію системи фінансового контролінгу. Перспективи подальших наукових досліджень варто пов'язати з моделюванням системи фінансового контролінгу капітальних інвестицій на підприємствах.

Ключові слова: капітальні інвестиції; фінансовий контролінг; інвестиційна активність; інвестиційна діяльність; об'єкт фінансового контролінгу.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими практичними завданнями. Капітальні інвестиції є важливим об'єктом фінансового контролінгу, оскільки пов'язані зі створенням, придбанням довгострокових активів, наявність яких на підприємствах свідчить про його фінансову стійкість та орієнтацію на стратегічне управління. В свою чергу створення довгострокових активів вимагає побудови ефективної системи управління капітальними інвестиціями, починаючи з етапів проектування та планування напрямів здійснення інвестицій до їх реалізації та контролю за ефективністю здійсненого інвестиційного проекту. Це обумовлює необхідність створення дієвої системи фінансового контролінгу на підприємствах.

У спеціальній літературі, присвяченій проблемам фінансового контролінгу, достатньо часто розглядається його поділ залежно від часового горизонту та цільової спрямованості на стратегічний та оперативний. У той же час майже не досліджується така класифікаційна ознака фінансового контролінгу, як його поділ за об'єктами, вивчення та розкриття якої б поглиблювало б теоретичні основи фінансового контролінгу та розширювало б перелік класифікаційних ознак. Саме тому дослідження такого важливого об'єкта фінансового контролінгу, як капітальні інвестиції, в сучасних умовах є важливим з позиції теорії (як поглиблення теоретичних ознак фінансового контролінгу) та практики (як забезпечення ефективності інвестиційної привабливості підприємства та його довгострокового функціонування).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні і практичні питання фінансового контролінгу достатньо широко досліджено у працях сучасних науковців, зокрема: В.Карцевої [7], С.Івахненкова, О.Мелих [6], Л.Птащенко [19], М.Пушкаря [20] та інших. Аналогічно питання капітальних інвестицій як передумови ефективного відтворювального процесу як на мікро-, так і на макрорівні достатньо обґрунтоване у працях Т.Майорової [8; 9], О.Петрука, В.Хвіст [22], Л.М. Сороки [23] та інших. Але недостатньо розкрито в економічній літературі питання фінансового контролінгу такого важливого об'єкта, як капітальні інвестиції (зокрема, існує нечіткість визначень капітальних інвестицій, їх ототожнення з капітальними вкладеннями, реальними інвестиціями, неповна видова класифікація тощо), що вимагає проведення додаткових наукових досліджень у цьому напрямі.

Постановка завдання. Метою статті є оцінка теоретичних підходів до визначення капітальних інвестицій, аналіз динаміки показників капітального інвестування в країні як передумови для виявлення впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища на інвестиційну активність підприємств та обґрунтування необхідності впровадження інструментарію фінансового контролінгу суб'єктами господарювання.

Викладення основного матеріалу дослідження. Неоднозначність у визначенні капітальних інвестицій як у вітчизняній, так і у міжнародній практиці обумовлює неузгодженість ідентифікації сутності цієї категорії, що негативно впливає на управління інвестиційними процесами на підприємстві [24]. В окремих джерелах капітальні інвестиції ототожнюються з капітальними вкладеннями, реальними інвестиціями, інвестиціями в основний капітал тощо.

Така ж неузгодженість існує і у законодавчій базі: визначення капітальних інвестицій представлено в таких нормативно-правових актах, як Податковий та Господарський Кодекс, ЗУ «Про інвестиційну діяльність» тощо (табл. 1).

Таблиця 1

Визначення капітальних інвестицій (вкладень, активів) у нормативно-правових актах

№ з/п	Назва нормативно-правового акта	Визначення капітальних інвестицій
1	2	3
1	Податковий Кодекс	Капітальні інвестиції – це господарські операції, що передбачають придбання будинків, споруд, інших об'єктів нерухомої власності, інших основних засобів і нематеріальних активів, що підлягають амортизації відповідно до норм цього Кодексу
2	Господарський кодекс України від 16.03.2003 р. № 436-IV	Капітальні вкладення – це інвестиції у відтворення основних фондів та на приріст матеріально-виробничих запасів
3	ЗУ «Про інвестиційну діяльність»	Інвестиції – це всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті чого створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект. За цим же нормативним документом інвестиції, що спрямовуються на створення (придбання), реконструкцію, технічне переоснащення основних засобів, очікуваний строк корисної експлуатації яких перевищує один рік, здійснюються у формі капітальних вкладень
4	Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національного стандарту № 3 «Оцінка цілісних майнових комплексів»	Капітальні інвестиції – інвестиції, що спрямовуються у будівництво, виготовлення, реконструкцію, модернізацію, придбання, створення необоротних активів (включаючи необоротні матеріальні активи, призначені для заміни діючих, і устаткування для здійснення монтажу), а також авансові платежі для фінансування капітального будівництва
5	Наказ Державного комітету статистики України «Про затвердження Методики розрахунку індексу капітальних інвестицій»	Це інвестиції у придбання або виготовлення власними силами для власного використання матеріальних та нематеріальних активів, термін служби яких перевищує один рік

Закінчення табл. 1

1	2	3
6	План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій та Інструкція про його застосування: Наказ Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291; Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку основних засобів: Наказ Міністерства фінансів України від 30.09.2003 р. № 561	Витрати на придбання, створення, будівництво матеріальних і нематеріальних необоротних активів, їх доставку, установку, монтаж з метою введення в експлуатацію, а також витрати на капітальний ремонт, що можуть бути ідентифіковані з окремою амортизованою частиною (компонентом) основних засобів, та якщо ремонтні роботи приводять до збільшення очікуваних майбутніх вигід від об'єкта основних засобів
7	Роз'яснення щодо форм державного статистичного спостереження № 2-інвестиції (річна) «Звіт про капітальні інвестиції, вибуття й амортизацію активів» та № 2-інвестиції (квартальна) «Звіт про капітальні інвестиції»: Роз'яснення Державної служби статистики України від 21.07.2017 р. № 17.4-12/15	Освоєні капітальні інвестиції – це інвестиції у нефінансові активи, що були придбані або створені для власного використання зі строком служби більше одного року, включаючи невироблені активи, витрати, пов'язані з поліпшенням об'єкта, що призводять до збільшення його строку служби або виробничої потужності, та витрати на будівництво житла для подальшого продажу / передачі

Джерело: узагальнено автором на підставі [2; 13; 14; 16–18; 21]

На підставі даних з таблиці 1 варто зазначити, що чіткого визначення інвестицій та їх класифікаційних ознак, що дозволяє окремо досліджувати капітальні інвестиції, у фінансових джерелах немає. Наприклад, у бухгалтерському обліку є трактування фінансових інвестицій як активу, що утримується підприємством з метою збільшення прибутку, зростання вартості капіталу або отримання інших вигід для інвестора [21]. У наведеному в ЗУ «Про інвестиційну діяльність» визначення інвестицій є нечітким, зокрема, що саме належить до їх складу: активи або витрати, що виникають у процесі створення активу [16]. Ще більш ускладнює термінологічну плутанину факт відображення суми капітальних інвестицій на рахунку 15 (як витрат на придбання або створення матеріальних і нематеріальних необоротних активів). На відміну від фінансового обліку, податковий облік трактує капітальні інвестиції як господарські операції, що передбачають придбання будинків, споруд, інших об'єктів нерухомої власності, інших основних засобів і нематеріальних активів, що підлягають амортизації.

У Міжнародних стандартах бухгалтерського обліку немає визначення капітальних інвестицій, водночас є визначення інвестиційної діяльності (придбання і продаж довгострокових активів, а також інших інвестицій, які не є еквівалентами грошових коштів) [10].

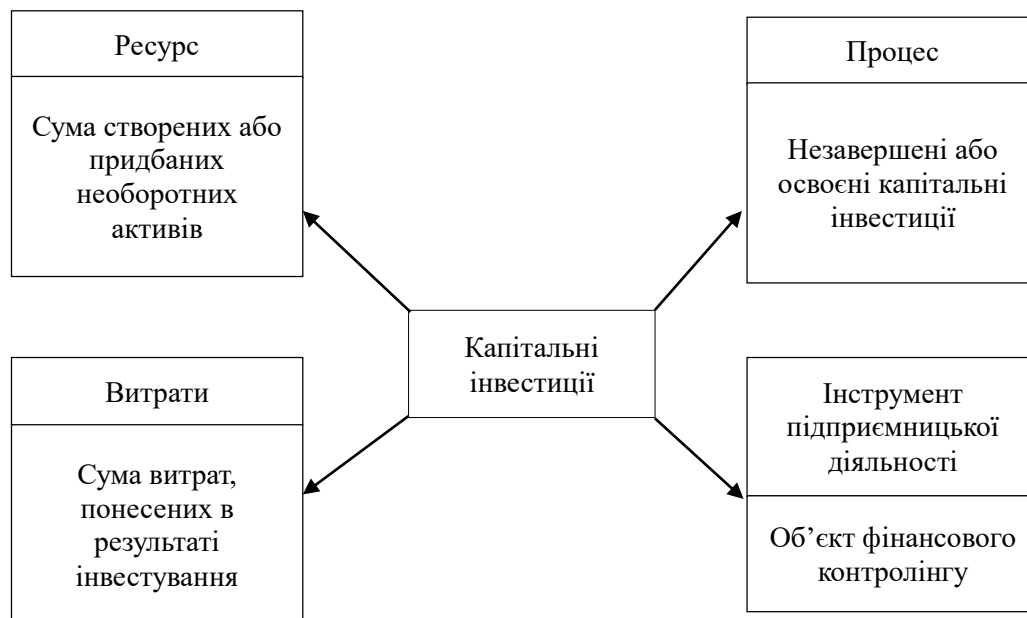
Колектив авторів [9] стверджує, що необхідно розрізняти поняття «капітальних» та «реальних інвестицій». На думку вчених, реальні інвестиції є вкладенням в основні та оборотні засоби підприємства і нематеріальні активи, а капітальні інвестиції становлять інвестиції виключно у основні засоби та нематеріальні активи [9]. За напрямками це «... вкладення інвестиційних ресурсів у створення, придбання або модернізацію матеріальних та нематеріальних активів суб'єктів господарювання» [9].

Це надає можливість зробити висновок, що поняття «капітальних інвестицій» є вужчим, ніж реальних. Автори проводять ґрунтовне дослідження капітальних інвестицій та пов'язують їх дослідження з життєвим циклом основних засобів, зауважуючи, що інвестиції варто розглядати як «грошовий потік», а капітал як «певний вид запасу». З цього автори роблять висновок, що «кожна одиниця інвестицій впливає на збільшення одиниці капіталу» [9]. Причому збільшення капіталу не є пропорційним зростанню інвестицій, оскільки він зношується протягом використання (операційного циклу) та потребує відновлення (автори це визначають як «відновлювальні інвестиції»). З цього випливає той факт, що на величину капіталу впливають два взаємопов'язані процеси: процес інвестування (капітал зростає) та процес зносу (капітал зменшується).

Досліджуючи капітальні інвестиції, варто відокремити позицію О.Ярмолюк та О.Дмитренко, які вивчають сутнісну характеристику капітальних витрат з таких позицій [24]: 1) капітальні інвестиції як витрати (на створення, придбання, будівництво, доставку, установку, монтаж матеріальних і нематеріальних необоротних активів, витрати на капітальний ремонт); 2) інвестиції у придбання або виготовлення, будівництво, реконструкцію, модернізацію, придбання, створення власними силами для власного використання матеріальних і нематеріальних активів; 3) незавершені капітальні інвестиції; 4) освоєні капітальні інвестиції.

Денисенко М., досліджуючи інвестиції в цілому, трактує їх як інструмент підприємницької діяльності, який використовується з метою збереження чи отримання доходу [5]. В такому визначенні є незрозумілим сутність інвестицій та прикладне використання такого інструменту підприємницької діяльності.

Таким чином, аналіз нормативно-правових актів та фахової літератури з питань капітальних інвестицій дозволяє зробити висновок, що капітальні інвестиції з позиції фінансового контролінгу можна розглядати як: 1) ресурс (актив) (виражається у сумі створених або придбаних необоротних активів); 2) як процес (незавершені або освоєні капітальні інвестиції); 3) як витрати (сума витрат, понесених у результаті здійснення капітальних інвестицій); 4) як інструмент підприємницької діяльності (рис. 1).

Джерело: складено автором

Рис. 1. Наукові підходи до трактування капітальних інвестицій

Інвестиції як об'єкт фінансового контролінгу сучасними вченими розглядається фрагментарно, водночас достатньо поширеним є вивчення інвестицій у межах контролінгу всієї інвестиційної діяльності підприємств. Наприклад, І.Давидович стверджує, що контролінг інвестиційної діяльності – це контролююча система, що забезпечує концентрацію контрольних дій на найбільш пріоритетних напрямках інвестиційної діяльності підприємства, вчасне виявлення відхилень її фактичних результатів від передбачених і прийняття оперативних управлінських рішень, що мають забезпечити нормалізацію цієї діяльності [4, с. 352].

У вітчизняній літературі [3; 4; 15] розрізняють такі напрями контролінгу інвестиційної діяльності:

- 1) планування і координацію інвестиційної діяльності в межах стратегічного і оперативного планування на підприємстві;
- 2) реалізацію інвестицій (проект-контролінг);
- 3) контроль за реалізацією інвестицій, який враховує поточний моніторинг реалізації проекту, а також контроль бюджету інвестиційного проекту.

Брітченко І., вивчаючи контролінг інвестицій в цілому, визначає його як систему моніторингу, оцінки і контролю процесу реалізації інвестиційних проектів для формування управлінських рішень, що дозволяють найкращим чином досягти поставлених цілей [1]. Автор також оперує терміном «інвестиційний проект», розуміючи під ним розроблений та затверджений план (програму заходів) щодо здійснення капітальних вкладень з метою отримання прибутку. Таке трактування надає можливість нам зробити висновок, що інвестиційний проект як об'єкт контролінгу пов'язується лише зі здійсненням реальних інвестицій (капіталовкладень).

Все зазначене вище надає можливість окреслити такі дискусійні положення щодо ідентифікації капітальних інвестицій та створення системи їх фінансового контролінгу:

- 1) у спеціальній економічній літературі є нечітке трактування капітальних інвестицій як об'єкта фінансового контролінгу (найчастіше їх досліджують у межах окремого напрямку – інвестиційного контролінгу);

2) інвестиційний контролінг поширюється, як правило, на всю інвестиційну діяльність суб'єкта господарювання, що визначає його об'єктом інвестиційний проєкт (пов'язаний зі здійсненням капітальних вкладень);

3) капітальні інвестиції як об'єкт фінансового контролінгу досліджують з різних позицій (як ресурс (актив); як процес; як витрати);

4) значущість дослідження капітальних інвестицій як об'єкта фінансового контролінгу обумовлена важливістю їх для забезпечення довгострокової фінансової стійкості суб'єктів господарювання (на мікрорівні) та забезпеченням нормального відтворювального процесу основного капіталу країни (на макрорівні);

5) розвиток ринкових відносин обумовлює трансформацію наукових підходів сутності, форми, методів та принципів здійснення капітальних інвестицій, що визначає потребу в інноваційних управлінських технологіях, яким є система фінансового контролінгу.

В нашому дослідженні під капітальними інвестиціями як об'єктом фінансового контролінгу будемо розуміти витрати (на створення, придбання, будівництво, доставку, установку, монтаж матеріальних і нематеріальних необоротних активів, враховуючи витрати на капітальний ремонт).

Специфічні ознаки капітальних інвестицій як об'єкта фінансового контролінгу:

1) капітальні інвестиції є вкладенням капіталу із заздалегідь визначеною метою – його збільшенням;

2) капітальні інвестиції є довгостроковим вкладенням капіталу, що актуалізує необхідність стратегічного фінансового контролінгу такого об'єкта;

3) капітальні інвестиції мають різні форми, види та джерела фінансування; Т.В. Майорова зазначає, що «... фінансово-економічні кризи, в основі яких деструктивні елементи в інвестиційних процесах, визначають потребу у перегляді окремих позицій щодо формування достатнього фінансового забезпечення капітальних інвестицій» [9];

4) здійснення ефективних капітальних інвестицій на підприємствах є ознакою його довгострокової фінансової стійкості та орієнтації фінансової стратегії на інновації;

5) достатність та ефективність здійснення капітальних інвестицій визначає інвестиційну активність окремих підприємств та держави.

Оцінку динаміки капітальних інвестицій в Україні представлено в таблиці 2.

Таблиця 2

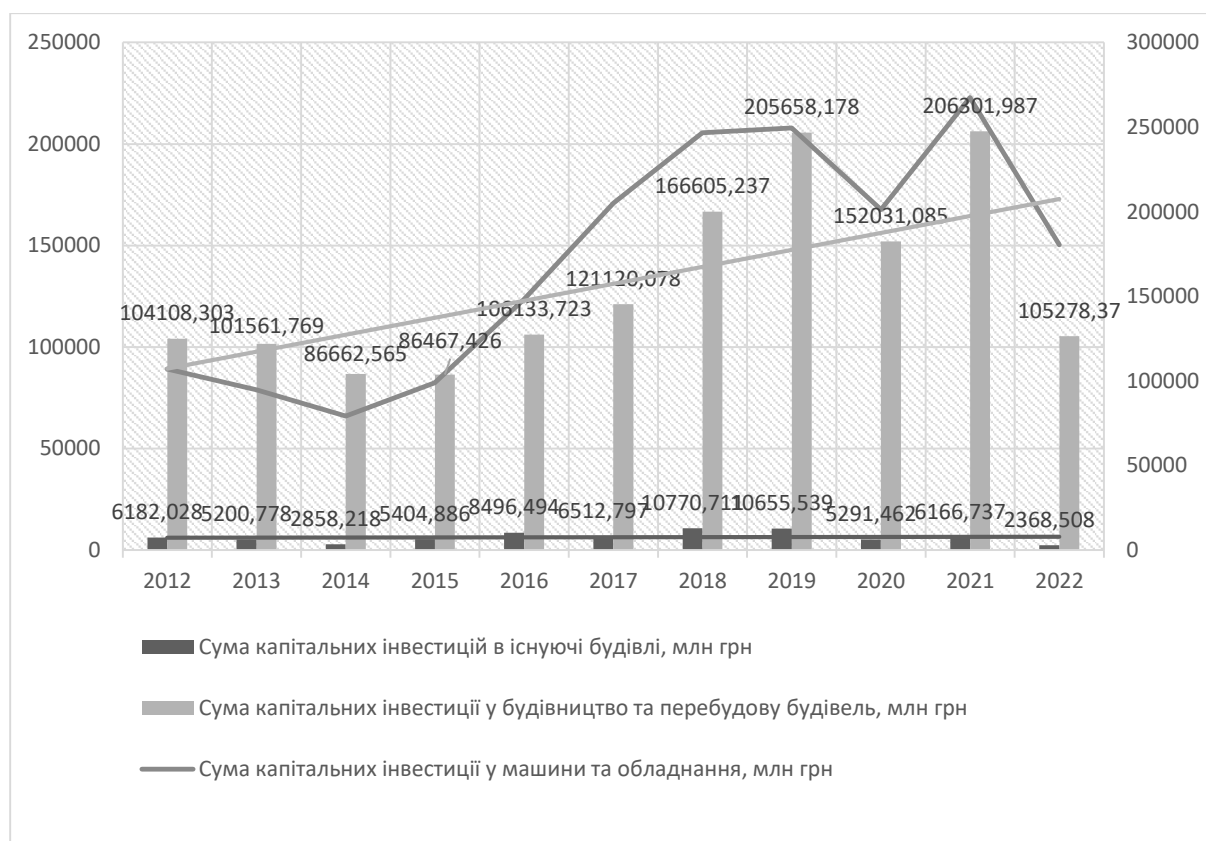
*Капітальні інвестиції (з розподілом на матеріальні і нематеріальні активи)
протягом 2012–2022 рр., млн грн*

№ з/п	Рік	Загальна сума капітальних інвестицій, млн грн	Сума капітальних інвестицій у матеріальні активи, млн грн	Сума капітальних інвестицій у нематеріальні активи, млн грн
1	2012	235684,789	227389,779	8295,010
2	2013	222671,032	212208,077	10462,955
3	2014	183954,497	176712,637	7241,860
4	2015	218801,758	200590,448	18211,310
5	2016	288142,597	276466,591	11676,006
6	2017	366116,303	349938,361	16177,942
7	2018	480314,142	444177,199	36136,943
8	2019	533728,974	510940,069	22788,905
9	2020	409065,379	384496,521	24568,858
10	2021	545219,654	514549,613	30670,041
11	2022	344303,239	323872,930	20430,309

Джерело: складено автором на підставі [11]

Оцінка даних з таблиці 2 дозволяє визначити суттєве скорочення обсягу здійснених капітальних інвестицій у 2022 р., порівняно з 2021 р., що обумовлено воєнним станом у країні та зниженням інвестиційної активності підприємств (бізнес-міграції суб'єктів господарювання, фізичне знищення багатьох підприємств, виїзд населення за кордон скоротили загальну ділову активність у країні). Причому темпи скорочення суми капітальних інвестицій у матеріальні активи є більшими (у 2022 р., порівняно з 2021 р., скорочення відбувалось у 1,58 разів), ніж у нематеріальні активи (у 2022 р., порівняно з 2021 р., скорочення відбулось у 1,501 разів). Найбільші суми капітальних інвестицій в економіці України були у 2021 р. (у матеріальні активи – 514549,613 млн грн, у нематеріальні активи – 30670,041 млн грн).

Графічне відображення суми капітальних інвестицій у матеріальні активи у розрізі видів протягом 2012–2022 рр. представлено на рисунку 2.

Джерело: складено автором на підставі [11]

Рис. 2. Сума капітальних інвестицій у матеріальні активи у розрізі їх видів протягом 2012–2022 рр., млн грн

Виходячи з даних рисунка 2, можна зробити висновок, що найбільший відсоток суми капітальних інвестицій спостерігається для інвестицій у машини та обладнання (у 2022 р. він становив 55,73 %, а у 2021 р., коли спостерігалася найвища інвестиційна активність підприємств – 51,9 %). Найменший відсоток суми капітальних інвестицій характерний для інвестицій у землю (у 2022 р. – 0,3 %, а у 2021 р. – 0,52 %).

Проаналізуємо суми капітальних інвестицій у нематеріальні активи протягом 2012–2022 рр. у розрізі видів, млн грн (табл. 3).

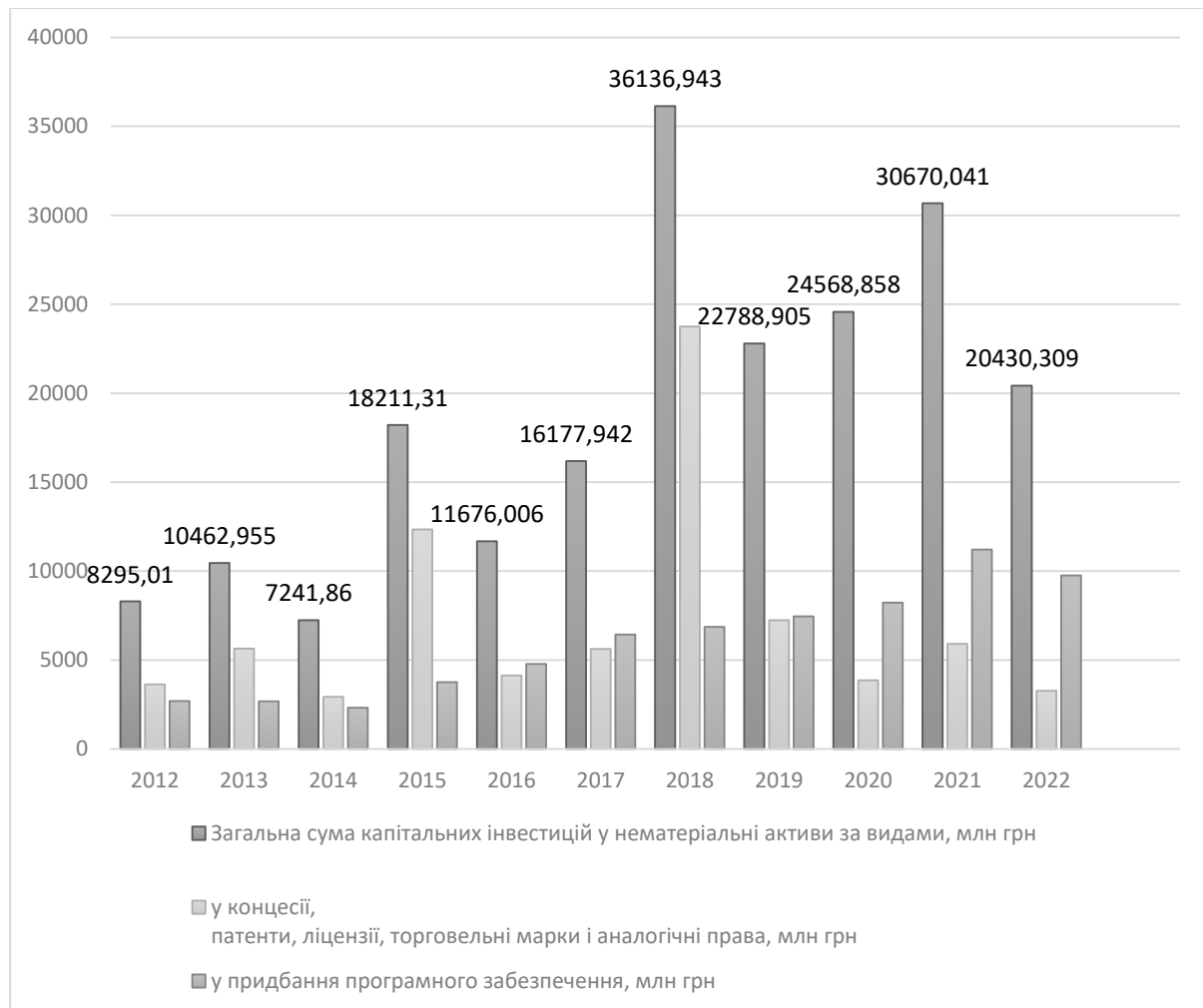
Таблиця 3

Сума капітальних інвестицій у нематеріальні активи у розрізі видів протягом 2012–2022 рр., млн грн

№ з/п	Рік	Загальна сума капітальних інвестицій у нематеріальні активи за видами, млн грн	Сума капітальних інвестицій у нематеріальні активи за видами, млн грн	
			у концесії, патенти, ліцензії, торговельні марки і аналогічні права, млн грн	у придбання програмного забезпечення, млн грн
1	2	3	4	5
1	2012	8295,010	3631,615	2694,055
2	2013	10462,955	5646,121	2687,530
3	2014	7241,860	2939,648	2314,431
4	2015	18211,310	12349,975	3766,396
5	2016	11676,006	4134,374	4785,017
6	2017	16177,942	5624,697	6443,127
7	2018	36136,943	23739,488	6869,920
8	2019	22788,905	7248,537	7455,293
9	2020	24568,858	3868,331	8237,750
10	2021	30670,041	5915,565	11207,302
11	2022	20430,309	3268,395	9750,782

Джерело: складено автором на підставі [11]

Графічне відображення суми капітальних інвестицій у нематеріальні активи у розрізі видів, представлено на рисунку 3.

Джерело: складено автором на підставі [11]

Рис. 3. Загальна сума капітальних інвестицій у нематеріальні активи за їх видами протягом 2012–2022 рр., млн грн

Аналіз даних таблиці 3 та рисунка 3 дозволив зробити такі висновки. Максимальне значення суми здійснюваних капітальних інвестицій у нематеріальні активи було у 2018 р. і становило 36136,943 млн грн (враховуючи 23739,488 млн грн капітальних інвестицій у концесії, патенти, ліцензії, торговельні марки і аналогічні права та 6869,920 млн грн – у придбання програмного забезпечення), а мінімальне значення спостерігалось у 2014 р. і становило 7241,860 млн грн (в т. ч. 2939,648 млн грн капітальних інвестицій спрямовувалось у концесії, патенти, ліцензії, торговельні марки і аналогічні права та 2314,431 млн грн – у придбання програмного забезпечення). Суттєве зниження капітальних інвестицій у нематеріальні активи відбулось у 2022 р.

Важливим показником для оцінки капітальних інвестицій є Індекс капітальних інвестицій, який відображає зміну суми капітальних інвестицій за періоди, що обрані для порівняння [11; 18]. Індеси капітальних інвестицій за окремими видами економічної діяльності протягом 2012–2021 рр. представлено в таблиці 4.

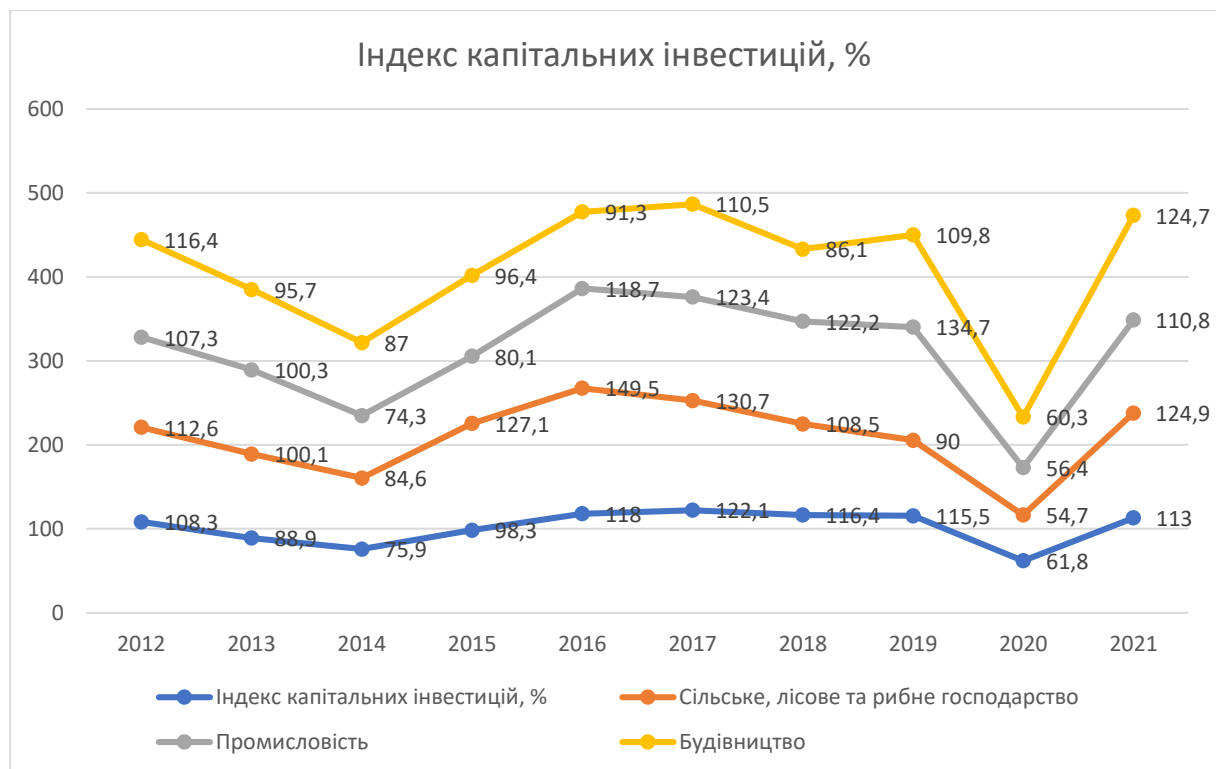
Методологічне пояснення цього показника є таким: він відображає складові капітальних інвестицій, що відповідають вартості активів (матеріальних та нематеріальних), у які інвестовано кошти підприємствами. Оскільки капітальні інвестиції представлені у вартісному виразі, то при розрахунку індексу капітальних інвестицій використовується операція дефлятування (коригування вартості активів на індекси цін (дефлятори)).

Індекси капітальних інвестицій за видами економічної діяльності протягом 2012–2021 рр.

Рік	Загальне значення індексу капітальних інвестицій	У т. ч. за видами економічної діяльності					
		сільське, лісове та рибне господарство	промисловість	будівництво	оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	інформація та телекомунікації
2012	108,3	112,6	107,3	116,4	112,6	116,4	101,4
2013	88,9	100,1	100,3	95,7	92,8	56,8	108,7
2014	75,9	84,6	74,3	87,0	73,9	72,2	75,9
2015	98,3	127,1	80,1	96,4	75,7	93,0	221,8
2016	118,0	149,5	118,7	91,3	125,0	135,2	63,1
2017	122,1	130,7	123,4	110,5	113,0	142,2	102,0
2018	116,4	108,5	122,2	86,1	149,1	121,9	141,9
2019	115,5	90,0	134,7	109,8	100,3	96,6	83,4
2020	61,8	54,7	56,4	60,3	60,8	56,8	87,3
2021	113,0	124,9	110,8	124,7	125,0	135,4	83,7

Джерело: складено автором на підставі [11]

Графічне відображення індексів капітальних інвестицій (загальний та за окремими видами економічної діяльності) протягом 2012–2021 рр. представлено на рисунку 4.

Джерело: складено автором на підставі [11]

Рис. 4. Індекси капітальних інвестицій (загальний та за окремими видами економічної діяльності)

Аналіз даних рисунку 4 дозволяє зробити висновок про зростання загального індексу капітальних інвестицій протягом періодів 2014–2017 рр. (від показника 75,9 % у 2014 р. до показника 122,1 % у 2017 р.), протягом 2020–2021 рр. (від показника 61,8 % до 113 %). Водночас спостерігається різке зниження

загального індексу капітальних інвестицій протягом 2019–2020 рр., що було викликано пандемією COVID-19 та загальним скороченням ділової активності підприємств та інвестиційної діяльності зокрема.

На фоні зниження загального індексу капітальних інвестицій у 2020 р. спостерігаємо різке скорочення інвестиційної активності підприємств будівельної галузі (з 109,8 % у 2019 р. до 60,3 % у 2020 р.), підприємств промисловості (з 134,7 % у 2019 р. до 56,4 % у 2020 р.) та підприємств сільського, лісового та рибного господарства (з 90 % у 2019 р. до 54,7 % у 2020 р.). Як свідчать аналітичні огляди, у 2021 р. в умовах посткризової активності підприємств та економіки в цілому після закінчення першої фази кризи, обумовленої COVID-19, інвестиційна діяльність підприємств дещо поживалася (до 10,1 % ВВП). Але такі показники є понад, ніж у два рази нижчими, ніж в країнах Центральної та Східної Європи (обсяг інвестицій у них становить близько 25–30 % ВВП). Статистичні дані щодо обсягу капітальних інвестицій у період 2022–2024 рр. є фрагментарними, що не надає можливості оцінити тенденції їх зміни. Водночас можна передбачити різке скорочення інвестиційної активності підприємств в умовах повномасштабної війни, що обумовлено високим рівнем невизначеності зовнішнього середовища, руйнуванням підприємств, бізнес-міграціями.

Таким чином, основними перешкодами розвитку інвестиційної активності підприємств є повномасштабна війна, недосконале урядове управління, значний рівень корупції, невизначеність впливу факторів зовнішнього середовища. Водночас функціонування підприємств в умовах такої невизначеності вимагає формування адаптивних управлінських технологій, спрямованих на відновлення рівня інвестиційної активності, зокрема за допомогою інструментарію системи фінансового контролінгу.

Зростання суми капітальних інвестицій впливає на економіку країни, що обумовлюється підвищенням інноваційної політики суб'єктів господарювання (активним впровадженням інноваційних технологій, модернізацією виробництва тощо) та поліпшує відтворювальні процеси. Скорочення відсотка капітальних інвестицій у сумі ВВП протягом 2012–2022 рр. свідчить про скорочення інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання та, як наслідок, порушення відтворювальних процесів в економіці України. Динаміка капітальних інвестицій, ВВП та % зміни капітальних інвестицій протягом 2012–2022 рр. представлено в таблиці 5 та на рисунку 5.

Таблиця 5

Динаміка капітальних інвестицій, ВВП та % зміни капітальних інвестицій протягом 2012–2022 рр.

№ з/п	Рік	Загальна сума капітальних інвестицій, млн грн	ВВП, млн грн	% капітальних інвестицій у обсязі ВВП
1	2012	235684,789	1408889	16,72841
2	2013	222671,032	1454931	15,30458
3	2014	183954,497	1566728	11,74132
4	2015	218801,758	1979458	11,05362
5	2016	288142,597	2383182	12,09067
6	2017	366116,303	2982920	12,27376
7	2018	480314,142	3558706	13,49688
8	2019	533728,974	3974564	13,42862
9	2020	409065,379	4194102	9,753348
10	2021	545219,654	5459574	9,986487
11	2022	344303,239	5191028	6,63266

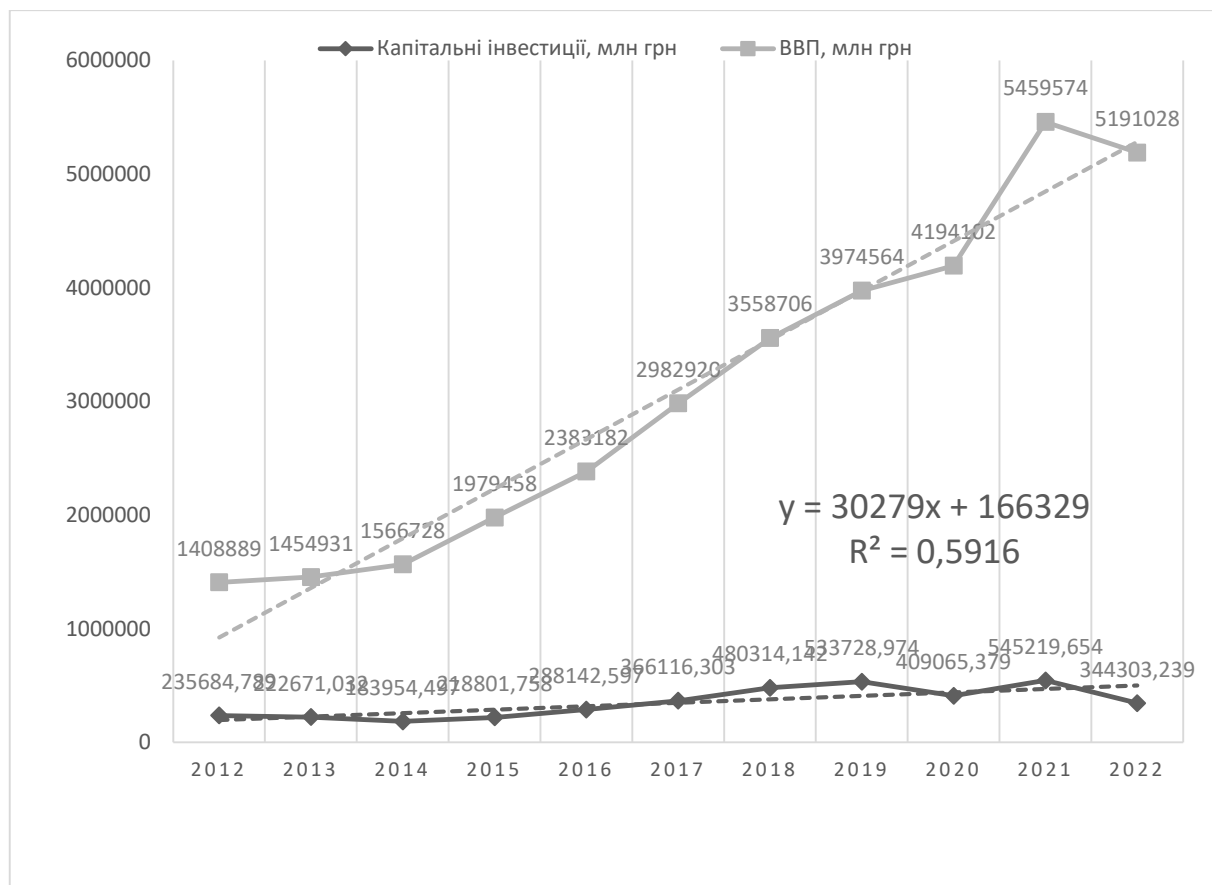
Джерело: складено автором на підставі [11]

Можна спостерігати найнижчий показник відсотка капітальних інвестицій у 2022 р. (6,63266 % від ВВП) на фоні повномасштабної війни в країні та економічної кризи. Якщо порівняти ці показники з показниками обсягу капітальних інвестицій у розвинутих країнах світу, ми значно програємо, оскільки в них значення цього показника протягом останніх років знаходиться в межах від 20 до 46 % [12].

Дані на рисунку 5 відображають наявність кореляційного зв'язку між ВВП та капітальними інвестиціями: тобто, капітальні інвестиції визначають зміни ВВП (коефіцієнт кореляції $R = 0,5916$ свідчить про середню силу зв'язку та модель прийнятної якості). Також ми погоджуємося з висновками О.Г. Партіна та О.В. Дідух [12], які зазначали про наявність часового лагу впливу капітальних інвестицій на суму ВВП, що показано з довгостроковим характером здійснення капітальних інвестицій. У наведеному рівнянні: під Y розуміємо суму ВВП, під X – суму капітальних інвестицій. Рівняння має вигляд:

$$Y = 30279x + 166329$$

$$R^2 = 0,5916. \quad (1)$$

Джерело: складено автором на підставі [11]

Рис. 5. Динаміка показників ВВП та капітальних інвестицій в Україні

Використовуючи результати наукового дослідження авторів [12] щодо наявності кореляційного зв'язку між темпом зростання ВВП та обсягами капітальних інвестицій в країнах Європи, зауважимо, що для таких країн коефіцієнт детермінації приблизно дорівнює 0,958 (для Німеччини) і 0,953 (для Польщі). Це означає, що країни з розвинутою економікою характеризуються більш тісним взаємозв'язком між капітальними інвестиціями та ВВП, що характеризує інвестиційний клімат таких країн, як більш сприятливий. Водночас в Україні є низка факторів, які негативно впливають на інвестиційну активність, зокрема:

- 1) політичні фактори (повномасштабна війна, окупація частини територій, воєнний стан в країні, нестабільність законодавства);
- 2) економічні фактори (фінансова нестабільність, низький курс валюти, зростання облікової ставки, бізнес-міграції);
- 3) соціальні фактори (вимушене переміщення населення, дефіцит робочої сили тощо);
- 4) науково-технологічні (відсутність ефективної інноваційної стратегії розвитку держави тощо).

На фінансування капітальних інвестицій на мікрорівні впливають також фактори внутрішнього середовища підприємств, а саме: 1) виробничо-технічні фактори (високий рівень морального та фізичного зносу необоротних активів, низьке забезпечення інноваційними розробками); 2) фінансові (недостатність фінансових ресурсів для здійснення капітальних інвестицій); 3) організаційно-управлінські (відсутність інвестиційної стратегії підприємства та політики управління інвестиційними ресурсами для забезпечення нормального відтворювального процесу тощо).

Усвідомлення негативного впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища на інвестиційну активність підприємств вимагає пошуку нових інноваційних інструментів ефективного фінансового управління, що актуалізує впровадження системи фінансового контролінгу або його окремих елементів.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Таким чином, проведене дослідження дозволило зробити такі висновки:

1. Аналіз нормативно-правових актів та фахової літератури з питань капітальних інвестицій показав, що капітальні інвестиції з позиції фінансового контролінгу можна розглядати як:

- а) ресурс (актив) (виражається у сумі створених або придбаних необоротних активів);
- б) як процес (незавершені або освоєні капітальні інвестиції);
- в) як витрати (сума витрат, понесених у результаті здійснення капітальних інвестицій);

г) як інструмент підприємницької діяльності. Розгляд інвестиції як об'єкта фінансового контролінгу сучасними вченими розглядається фрагментарно, водночас достатньо поширеним є вивчення інвестицій у межах контролінгу всієї інвестиційної діяльності підприємств. Специфічними ознаками капітальних інвестицій як об'єкта фінансового контролінгу є такі: 1) капітальні інвестиції є вкладенням капіталу із задалегідь визначеною метою – його збільшенням; 2) капітальні інвестиції є довгостроковим вкладенням капіталу; 3) капітальні інвестиції мають різні форми, види та джерела фінансування; 4) здійснення ефективних капітальних інвестицій на підприємствах є ознакою його довгострокової фінансової стійкості; 5) достатність та ефективність здійснення капітальних інвестицій визначає інвестиційну активність окремих підприємств та держави;

2. Значущість дослідження капітальних інвестицій як об'єкта фінансового контролінгу обумовлена важливістю їх для забезпечення довгострокової фінансової стійкості суб'єктів господарювання (на мікрорівні) та забезпеченням нормального відтворювального процесу основного капіталу країни (на макрорівні). Водночас розвиток ринкових відносин обумовлює трансформацію наукових підходів на сутність, форми, методи та принципи здійснення капітальних інвестицій, що визначає потребу в інноваційних управлінських технологіях, яким є система фінансового контролінгу;

3. Проведений фінансовий аналіз за сукупністю показників (суми капітальних інвестицій у матеріальні активи у розрізі їх видів; джерел фінансування; основних видів господарської діяльності, індексів капітальних інвестицій за видами діяльності, впливу суми капітальних інвестицій на обсяг ВВП) дозволив виявити вплив факторів зовнішнього (політичні, економічні, соціальні, науково-технологічні) та внутрішнього середовища (виробничо-технічні, фінансові, організаційно-управлінські) на інвестиційну активність суб'єктів господарювання. Усвідомлення негативного впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища протягом останніх років на інвестиційну активність підприємств вимагає пошуку нових адаптивних управлінських технологій, спрямованих на відновлення рівня інвестиційної активності, зокрема за допомогою інструментарію системи фінансового контролінгу.

Перспективи подальших наукових досліджень варто пов'язати з моделюванням системи фінансового контролінгу капітальних інвестицій на підприємствах.

Список використаної літератури:

1. Брітченко І.Г. Контролінг : навчальний посібник / І.Г. Брітченко, А.О. Князевич. – Рівне : Волинські обереги, 2015. – 280 с.
2. Господарський Кодекс України : документ 436-IV ; редакція від 08.03.2024, підстава – 3587-IX [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.
3. Гунченко М.В. Контролінг для менеджерів : навчальний посібник / М.В. Гунченко, І.А. Маркіна, Л.Л. Таран. – Київ : Центр учбової літератури, 2013.
4. Давидович І.Є. Контролінг : навчальний посібник / І.Є. Давидович. – Київ : Центр учбової літератури, 2008. – 552 с.
5. Денисенко М.П. Основи інвестиційної діяльності : підручник для студентів вузів / М.П. Денисенко. – Київ : Алерта, 2003. – 338 с.
6. Івахненков С. Фінансовий контролінг: методи та інформаційні технології : наукове видання / С.Івахненков, О.Меліх. – Київ : Знання, 2009. – 319 с.
7. Карцева В.В. Фінансовий контролінг підприємств і організацій споживчої кооперації : монографія / В.В. Карцева. – Полтава : ПУЕТ, 2013. – 335 с.
8. Майорова Т.В. Інвестиційний процес і фінансово-кредитні важелі його активізації в Україні : монографія / Т.В. Майорова. – Київ : КНЕУ, 2013. – 332 с.
9. Майорова Т.В. Капітальні інвестиції: сутність та проблеми реалізації в кризових умовах / Т.В. Майорова, В.В. Крук, Я.В. Шевчук // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 21. – С. 12–16.
10. Міжнародні стандарти фінансової звітності / Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mof.gov.ua/uk/mizhnarodni-standartifinansovoi-zvitnosti>.
11. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
12. Партин Г.О. Капітальні інвестиції: сутність, сучасні тенденції та вплив на зростання обсягів ВВП / Г.О. Партин, О.В. Дідух // Ефективна економіка. – 2021. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/3_2021/88.pdf.
13. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій та Інструкція про його застосування : Наказ Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291.
14. Податковий кодекс України : документ 2755-VI ; редакція від 01.04.2024, підстава – 3603-IX [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
15. Портна О.В. Контролінг / О.В. Портна. – Львів : Магнолія 2006, 2008. – 240 с.
16. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18.09.1991 р. № 1560-XII, редакція від 18.12.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>.
17. Про затвердження Національного стандарту № 3 «Оцінка цілісних майнових комплексів» : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2006 р. № 1655 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1655-2006-%D0%BF#Text>.

18. Про затвердження Методики розрахунку індексу капітальних інвестицій : Наказ Державного комітету статистики України № 494 від 25.12.2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0494202109>.
19. Птащенко Л.О. Фінансовий контролінг : навч. посіб. / Л.О. Птащенко. – Київ : Центр учбової літератури, 2016. – 344 с.
20. Пушкар М.С. Контролінг – інформаційна підсистема стратегічного менеджменту : монографія / М.С. Пушкар, Р.М. Пушкар. – Тернопіль : Карт-бланш, 2004. – 370 с.
21. Роз'яснення щодо форм державного статистичного спостереження № 2-інвестиції (річна) «Звіт про капітальні інвестиції, вибуття й амортизацію активів» та № 2-інвестиції (квартальна) «Звіт про капітальні інвестиції» : Роз'яснення Державної служби статистики України від 21.07.2017 р. № 17.4-12/15.
22. Хвіст В.В. Капітальні інвестиції як базова передумова інвестиційної безпеки держави / В.В. Хвіст, О.М. Петрук, Г.Л. Лоскоріх // Облік і фінанси. – 2023. – № 3 (101). – С. 70–83 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://afj.org.ua/ua/article/1008/>.
23. Сорока Л.М. Економічна сутність інвестицій та теоретичні основи інвестування / Л.М. Сорока // Ефективна економіка. – 2014. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_2_78.
24. Ярмолук О.Ф. Особливості ідентифікації капітальних інвестицій в бухгалтерському обліку / О.Ф. Ярмолук, О.М. Дмитренко // Ефективна економіка. – 2020. – № 9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8184>.

References:

1. Britchenko, I.H. and Kniazevych, A.O. (2015), *Kontrolinh, navchalnyi posibnyk*, Volynski oberehy, Rivne, 280 p.
2. Verkhovna Rada Ukrainy (2024), *Hospodarskyi Kodeks Ukrainy*, dokument 436-IV, redaktsiia vid 08.03.2024, pidstava – 3587-IX, [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
3. Hunchenko, M.V., Markina, I.A. and Taran, L.L. (2013), *Kontrolinh dlia menedzheriv*, navchalnyi posibnyk, Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv.
4. Davydovych, I.Ie. (2008), *Kontrolinh, navchalnyi posibnyk*, Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, 552 p.
5. Denysenko, M.P. (2003), *Osnovy investytsiinoi diialnosti*, pidruchnyk dlia studentiv vuziv, Alerta, Kyiv, 338 p.
6. Ivakhnenkov, S. and Melykh, O. (2009), *Finansovyi kontrolinh: metody ta informatsiini tekhnologii*, naukove vydannia, Znannia, Kyiv, 319 p.
7. Kartseva, V.V. (2013), *Finansovyi kontrolinh pidpriemstv i orhanizatsii spozhyvchoi kooperatsii*, monohrafiia, PUET, Poltava, 335 p.
8. Maiorova, T.V. (2013), *Investytsiinyi protses i finansovo-kredytni vazheli yoho aktyvizatsii v Ukraini*, monohrafiia, KNEU, Kyiv, 332 p.
9. Maiorova, T.V., Kruk, V.V. and Shevchuk, Ya.V. (2015), «Kapitalni investytsii: sutnist ta problemy realizatsii v kryzovykh umovakh umovakh», *Investytsii: praktyka ta dosvid*, No. 21, pp. 12–16.
10. Ministerstvo finansiv Ukrainy, *Mizhnarodni standarty finansovoi zvitnosti*, [Online], available at: <https://mof.gov.ua/uk/mizhnarodni-standartifinansovoi-zvitnosti>
11. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, [Online], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>
12. Partyn, H.O. and Didukh, O.Y. (2021), «Kapitalni investytsii: sutnist, suchasni tendentsii ta vplyv na zrostantia obsiahiv VVP», *Efektivna ekonomika*, No. 3, [Online], available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2021/88.pdf
13. Ministerstvo finansiv Ukrainy (1999), *Plan rakhunkiv bukhhalterskoho obliku aktyviv, kapitalu, zoboviazan i hospodarskykh operatsii pidpriemstv i orhanizatsii ta Instruksiiia pro yoho zastosuvannia*, Nakaz vid 30.11.1999 r. No. 291.
14. Verkhovna Rada Ukrainy (2024), *Podatkovyi kodeks Ukrainy*, dokument 2755-VI, redaktsiia vid 01.04.2024, pidstava – 3603-IX, [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
15. Portna, O.V. (2008), *Kontrolinh*, Mahnoliia 2006, Lviv, 240 p.
16. Verkhovna Rada Ukrainy (1991), *Pro investytsiynu diialnist*, Zakon Ukrainy vid 18.09.1991 r. No. 1560-XII, redaktsiia vid 18.12.2017, [Online], available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>
17. Kabinet Ministriv Ukrainy (2006), *Pro zatverdzhennia Natsionalnogo standartu No. 3 «Otsinka tsilisnykh mainovykh kompleksiv»*, Postanova vid 29 lystopada 2006 r. No. 1655, [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1655-2006-%D0%BF#Text>
18. Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy (2009), *Pro zatverdzhennia Metodyky rozrakhunku indeksu kapitalnykh investytsii*, Nakaz No. 494 vid 25.12.2009, [Online], available at: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0494202109>
19. Ptashchenko, L.O. (2016), *Finansovyi kontrolinh*, navch. posib., Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, 344 p.
20. Pushkar, M.S. and Pushkar, P.M. (2004), *Kontrolinh – informatsiina pidsystema stratehichnogo menedzhmentu*, monohrafiia, Kart-blansh, Ternopil, 370 p.
21. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2017), *Roziasnennia shchodo form derzhavnogo statystychnoho sposterezhenia No. 2-investytsii (richna) «Zvit pro kapitalni investytsii, vybuttia y amortyzatsiui aktyviv» ta No. 2-investytsii (kvartalna) «Zvit pro kapitalni investytsii»*, Roziasnennia vid 21.07.2017 r. No. 17.4-12/15.
22. Khvist, V.V., Petruk, O.M. and Loskorikh, H.L. (2023), «Kapitalni investytsii yak bazova predumova investytsiinoi bezpeky derzhavy», *Oblik i finansy*, No. 3 (101), pp. 70–83, [Online], available at: <https://afj.org.ua/ua/article/1008/>
23. Soroka, L.M. (2014), «Ekonomiczna sutnist investytsii ta teoretychni osnovy investuvannia», *Efektivna ekonomika*, No. 2, [Online], available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_2_78
24. Yarmoliuk, O.F. and Dmytrenko, O.M. (2020), «Osoblyvosti identyfikatsii kapitalnykh investytsii v bukhhalterskomu obliku», *Efektivna ekonomika*, No. 9, [Online], available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8184>

Ратушний Сергій Михайлович – аспірант кафедри фінансів та цифрової економіки Державного університету «Житомирська політехніка».
<https://orcid.org/0000-0003-2828-7763>.

Наукові інтереси:

- фінансовий контролінг;
- консалтинг;
- аудит.

Ratushnyi S.M.

Capital investments as an object of financial controlling

The article is devoted to capital investments as an object of financial controlling. The purpose of the article is to evaluate theoretical approaches to the determination of capital investments, to analyze the dynamics of capital investment indicators in the country as a prerequisite for identifying the influence of external and internal environmental factors on the investment activity of enterprises, and to justify the need to implement financial controlling tools by business entities. It was determined that consideration of capital investments as an object of financial controlling is considered fragmentary by modern scientists, while the study of investments within the framework of controlling the entire investment activity of enterprises is quite common. Specific features of capital investment as an object of financial controlling are singled out, namely: 1) capital investment is the investment of capital with a predetermined goal - its increase; 2) capital investment is a long-term investment of capital; 3) capital investments have different forms, types and sources of financing; 4) making effective capital investments at the enterprise is a sign of its long-term financial stability; 5) the adequacy and effectiveness of capital investments determines the investment activity of individual enterprises and the state. It is substantiated that the significance of the study of capital investments as an object of financial controlling is due to their importance for ensuring the long-term financial stability of business entities (at the micro level) and ensuring the normal reproductive process of the country's fixed capital (at the macro level). At the same time, the development of market relations determines the transformation of scientific approaches to the essence, forms, methods and principles of capital investments, which determines the need for innovative management technologies, which is the financial controlling system. The conducted financial analysis based on a set of indicators (amounts of capital investments in tangible assets by their types; main types of economic activity, indices of capital investments by types of activity, the impact of the amount of capital investments on the volume of GDP) made it possible to reveal the influence of external factors (political, economic, social, scientific and technological) and internal (production-technical, financial, organizational-management) environment on the investment activity of business entities. Awareness of the negative impact of external and internal environmental factors on the investment activity of enterprises in recent years requires the search for new adaptive management technologies aimed at restoring the level of investment activity, including with the help of the tools of the financial controlling system. Prospects for further scientific research should be linked to the modelling of the system of financial controlling of capital investments at enterprises.

Keywords: capital investments; financial controlling; investment activity; investment activity; object of financial controlling.

Стаття надійшла до редакції 26.07.2024.